

To citater i *Sildig Opvaagnen*.

En kommentar og et supplement til Frans Gregersen: ”Sildig Opvaagnen, men til hvad?” (i Laurits Kristian Fahl & alii (red.): ”Ordmagneten. Nitten tekster om sprog og litteratur til Jørn Lund i anledning af 65-års-dagen.” Gyldendal 2011.

Jf. internettet: http://curis.ku.dk/ws/files/33246293/Gregersen_Blicher.pdf

Nedenfor: Kursiv er citeret fra *Sildig Opvaagnen* (St.St. Blicher: Noveller. Tekststudgivelse og noter ved Esther Kielberg. Det dansk Sprog- og Litteraturselskab. Borgen 1991); øvrige citater er forsynet med anførselstegn.

die holde Sitsamkeit bey Tage fra Gottfried Bürgers digt ”Die beiden Liebenden” (1773/78).

Hvordan skal sætningen tolkes?

1. isoleret og således med et underforstået men-ikke-om-natten, hvor hun derimod udfolder sig ”passioneret”? (Frans Gregersen)¹
2. i sammenhæng med strofen?
3. i sammenhæng med hele digtet?

ad 1: *bei Tage* skal ikke forstås bogstaveligt. Lægens hvedebrødsdage blev til *Uger og Maaneder*, så patienterne ikke fik den sædvanlige opmærksomhed. Intet tyder på, at sengen kun opsøgte om natten. Citatet og lægens gestik viser hans *Lyksalighed* over Elises to sider, som måske kan illustreres af følgende citat fra Francois Truffauts interview-bog: *Mr. Hitchcock, wie haben Sie das gemacht?* (München, 1973), hvor Hitchcock redegør for, hvad han (lægen og utvivlsomt præsten) tænder på: ”*Ich finde, die englischen Frauen, die Schwedinnen, die Norddeutschen und die Skandinavieren sind interessanter als die romanischen, die Italienerinnen und die Französinnen. Der Sex darf nicht gleich ins Auge stechen. Eine junge Engländerin mag daher kommen wie eine Lehrerin, aber wenn Sie mit ihr in ein Taxi steigen, überrascht sie Sie damit, dass sie Ihnen in den Hosenschlitz greift.*“ (s. 220). At præsten har blik for den type kvinder, fremgår af hans beskrivelse af Elise: *Intet som forraadede sandselig Vellyst..dette blide lidenskabsløse Ansigt*. Bürgers digt in extenso modsiger ikke denne udlægning (vi ved jo ikke, hvordan Selinde optræder uden for hjemmet), men accentuerer den heller ikke, jf. ad 3.

ad 2: Vælger vi at se verselinjen i sammenhæng med hele strofe 4, så har Frans Gregersen ret i, at udsagnet er ”langt mere tilbageholdende”. En udlægning, som digtet in extenso modsiger.

ad 3: Men hvorfor så ikke se udsagnet i den kontekst, det optræder i, dvs. inddrage selve digtet? Den manøvre foretages jo af lægen selv (og af Blicher) m.h.t. Götz-citatet, som han ikke ser isoleret. Selinde/Elise kan i så fald ikke karakteriseres som ”tilbageholdende”, og ordet ”karlekammer-lummer” (Frans Gregersen) kunne bruges. Lad mig citere de to sidste strofer, hvor digtet når sit højdepunkt (no pun intended) med et samleje, som i øvrigt ikke foregår om natten:

”Wohl hundert Launen, kraus und hold,
Umflattern täglich meine Traute [≈ Selinde].
Bald singt und lacht, bald weint und schmolzt,
Bald klimpert sie auf ihrer Laute,
Tanzt hin und wieder, blitzgeschwind,

¹ Jf. I Grimms Wörterbuch, 10. Band, Erste Abteilung, spalte 1275, defineres Sittsamkeit bl.a. på grundlag af dette citat fra ”Die beiden Liebenden“: ”*der Wollust gegenübergestellt* (kursiv i original): die wollust ist sie in der nacht,/die holde sitsamkeit bei tage. Bürger..”

Bringt bald ein Büchelchen, bald Karten,
Bald streut sie alles in den Wind,
Und eilt hinunter in den Garten.

Ich hinterher, ereile sie
In einer sichern stillen Grotte.
Freund Amor treibt, sie weiß nicht wie,
Sie tief ins Dunkel. Dank dem Gotte!
Sie bebt, von meinem Arm umstrickt.
Mein Kuß erstickt ihr letztes Lallen².
Sie sinkt. Ich halte sie entzückt,
Und - halt! - und lasse sie nicht fallen.”

(Bürgers Gedichte, s. 59ff., hrsg. Arnold C. Berger.
Bibliographisches Institut. Leipzig o.J.)

Det bør nævnes, at også Schiller fandt Bürgers digte - heriblandt ”Die beiden Liebenden” - ”karlekammeragtige”, om end han udtrykker det med et andet ordvalg:

”Außerdem, daß uns seine Muse überhaupt einen zu sinnlichen, oft gemeinsinnlichen Charakter zu tragen scheint, daß ihm Liebe selten etwas anders als Genuß oder sinnliche Augenweide, Schönheit oft nur Jugend, Gesundheit, Glückseligkeit nur Wohlleben ist, möchten wir die Gemälde, die er uns aufstellt, mehr einen Zusammenwurf von Bildern, eine Compilation von Zügen, eine Art Mosaik, als Ideale nennen.”

(Über Bürgers Gedichte, s. 362f., Schillers Werke, hrsg. Ludwig Bellermann, zweite kritisch durchgesehene Ausgabe, fünfzehnter Band. Bibliographisches Institut . Leipzig o.J.).

De karakteristika, Schiller fremhæver, er typiske for Rokoko (Anakreontik) og Schäferpoesie. I digtet genfinder vi reminiscenser fra genren som fx ”der Hirt” (fortælleren), navnet ”Selinde”, ”ein kurzer schäferlicher Name”, også brugt af fx Uz og Hölty, grotten, et rosenbånd³, en løssluppen frivol tone etc.

Citat og digt lægger op til, at Elise (i digtet Selinde) langt fra er *stille, venlig og bly*..[som den] *fromme, bløde, ydmyge* [Henriette]. Selinde kan tilsyneladende spille pirrende koket, men samtidig tage et initiativ, når det drejer sig om sex. Efter at have forført Major H* ses Elise i hyrdindedragt; konnotationerne mellem hende og Selinde ligger lige for, så præsten lyver næppe, når han hævder, at Elise har planlagt forholdet til Major H* - noget denne i sin febevildelse siden bekræfter. Forløbet må antages at have været sådan: Elise lokker⁴ Major H* væk fra balsalen, ind i værelset, hvor hun kysser ham. Det hedder derefter *Døren knirkede atter; men om de gik, eller bleve, vidste jeg ikke*: Elise kigger formodentlig ud på gangen for at lytte og se, om nogen har bemærket, at de gik ind i værelset, hun lukker igen døren – efter at måtte have konstateret, at de er ”in einer sicheren Grotte” - og indleder et samleje på *Sophaen*. Præsten

²”Lallen” har i 1700tallet også erotiske konnotationer, jf. fx ”Vergiss auch nicht Amors beredtes Gefallen/Die schlüpfrigen Reden, das zärtliche Lallen:/ Hier zieren die Fehler der Sprache den Mund”. Johann Christian Günther: Hochzeitscherz (1735).

³ Bürger sparer ikke på virkemidlerne, fx pikant lingeri; hans ”kühne Hand” anbringer et rosenfarvet bånd med bølgede changerende striber, ”ein sanftgeflamntes Rosenband”, mellem knæ og læg på Selinde. Virkningen udebliver ikke: ”Wie mir das Blut zu Herzen [!] stürzt!”

⁴ Jf. *læspede en kvindelig Røst*. Ordbog over det danske Sprog har nogle velvalgte belæg for denne forældede betydning af ”læspe” = ”(med forsæt) tale (artikulere) unaturligt, affekteret, (sødladent) indsmigrende oln.; smiske”, bl.a.: ”Jeg lister mig paa Taaen rundt, og læsper: | Kom, Phyllis! Hulde Phyllis!” og ” Han læsper sødt om Følelser”.

fortæller videre: *Alt blev stille, og et Skjænderie uden for i Gaarden var Alt hvad jeg hørte...lyttede forgæves.* - Han forsikrer os ikke én, men to gange, at han intet kunne høre på grund af skænderi udenfor. Måske burde han have siddet på sine hænder i stedet for som på *Naale*. At præsten skulle vedgå, at han frivilligt – han kunne jo straks været gået i mørket - har overværet et samleje, er under alle omstændigheder utænkeligt. Ud over at sex by proxy kan være et afrodisiakum (hvad han kan have brug for, når han er sammen med den *bly* og *fromme* Henriette), har oplevelsen været en kraftig inspiration til præstens mange projektioner (jf. fx *denne dejlige pige er ikke for een Mand!*). Præsten har da også haft svært ved at glemme det sete og hørte: *jeg var imod min Villie* (endnu en forsikring!) *blevet Vidne til en Scene, som aldrig udslettes af min Hukommelse, og som i lange Tider gav mig nok at bryde mit Hoved med.*

Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut fra Goethes drama ”Götz von Berlichingen” (1773).

At citatet er fra Goethes ”Götz von Berlichingen”, ved lægen i samme øjeblik, han læser det. Og han kender konteksten. Det fremgår af hans bemærkning: *Giften virker; jeg har udtømt Bægeret til sidste Draabe!* Jf. Adelheid: ”Und dieses Fläschchen giess ihm unter das Getränk⁵.” Der er efter min opfattelse heller ikke tvivl om, at når Blicher skriver: *sagt nogle Ord i et Sprog, som Pigen ikke forstod*, så er det dette citat, lægen gentager. Og hvorfor? Indholdet passer til situation og scene: Vi er i et soveværelse og *Dagbrækningen* er kommet – så ud over at fortælle, at han ved alt, skal citatet virke som en hån og en anklage: ”Du er skyld i min død!” En effektfuldere sortie end blot at sige *Skjøge* og så skyde sig i brystet. Jeg tror ikke på, at han anvender citatet, for ”at andre ikke skal vide det” eller ”hensynet til Elises fremtid” (Frans Gregersen).

Tilbage står spørgsmålet, hvorfor bruger Elise dette citat i sit brev? Selve motivet, afskeden med den elskede ved morgengry, er ikke synderligt originalt, men almindelig kendt – lige fra Walther von der Vogelweides ”Tagelied” (”Friwentlichen lac/ein rîter vil gemeit/an einer frouwen arme..”) til Goethes ”Willkommen und Abschied”.

Elise har ikke haft Götz liggende foran sig, hvor replikken lyder: ”Brich auf, Franz, der Morgen kommt.” Hertil kommer, at Major H* hedder *Frans* [sic], og det tør være usandsynligt, at hun ikke kan stave sin elskers fornavn korrekt. Hun har næppe heller husket konteksten, og i modsætning til Adelheid kan Elise ikke have noget motiv til at ønske lægen død (herom nedenfor). – Elises brug af citatet, der meget markant er Adelheids sidste replik i dramaet, er ment som en kærlig spøg. Det passer jo fint til den konkrete situation. Da lægen ikke kan forventes tilbage foreløbig, lover hun Frans, at de kan ligge i dynerne til morgengry (måske underforstået: og længere), *inden jeg siger: Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut*. Og Elise - den *mindst dannede* af de tre kvinder - prøver i brevet at gøre sig umage og skriver og staver, som hun mener, Goethe gjorde: *grauen* i forbindelse med ”Morgendämmerung” har været almindeligt helt tilbage til middelhøjtysk, så uden stilfornemmelse er hun ikke. Ja, jeg vil påstå, at hun forbedrer citatet, men nok ikke dramaet, hvor Goethe bevidst har valgt et mere folkeligt toneleje i et opgør med det klassicistiske franske drama..

”Forskningen er i det store og hele enig. Elises breve frikender hende.” (Frans Gregersen). Ja, frikendt for at have Adelheids motiver til et mord, men uselvsk er hun ingenlunde. Hun kalder det kærlighed, som hun ikke vil kalde begær og sanselighed (min nummerering):

1. *Hemmelighed..er Livsprincippet i Kjerlighed: uden denne mangler Myrthen baade Rod og Top.*

---

⁵ En meningsforstyrrende slåfejl hos Frans Gregersen: *Geht. Ihr sollt frei sein!* Franz beder om ampullen: *Geht. Ihr sollt frei sein!*

2. Dersom Nogen vidste, at jeg elskede dig, dersom du var min ægteviede Mand; ja jeg troer, at det Umulige blev virkeligt.

3. Men hvilket tempel for vore lønlige Glæder! Et Pulterkammer, fuldt af Commiskjoler og Blaarlærred.

ad 1. Blev forholdet til Major H* legitimt, fx ved at lægen forsvandt ud af billedet (jf. Adelheid, der lader Weislingen myrde), ville Elises kærlighed forsvinde. Sagt anderledes: Lægen er en nødvendighed for Elises kærlighed til Major H*. - Elises syn på kærlighed, eller snarere på sex, må siges at være specielt, men hvor specielt?

Preben Hertoft ("De uventede gaver. Bidrag til en sexologisk kulturhistorie". Hans Reitzels Forlag 2008) har henledt min opmærksomhed på Walter⁶: *My Secret Life*, hvis oplevelser Hertoft opfatter som autentiske.

Denne victorianer gør en erfaring, som Blicher naturligvis ikke kan have kendt via Walter, men som han på den anden side må have haft fantasi nok til at kunne forestille sig – på en tid, hvor sådanne - grænseoverskridende - erfaringer næppe kan siges at være alment tilgængelige. De passer som hånd i handske til Elises syn på kærligheden.

“The oldest incidents I am convinced are taking place daily everywhere, between men and women, who are, or who are going to, or have been fucking on the sly, but of which the world can know nothing. I suppose such risks really add to our enjoyment. Such are my conclusions, after the experience of nearly a quarter of a century of intriguing and fucking women, including all classes, from a marchioness to well nigh a beggar.” Min understregning (Volume 6, Chapter XII. *My Secret Life II*, Arrow Books, London 1994)

“Then came that delicious time when a couple both on heat scheme how to fuck on the sly. It seems to me the most delicious gratification of sexual passion, when it is done thus successfully. To kiss, and finger your privates, whisper as you pass, give signals to each other, cunt in one’s mind, cock in the other’s; to think all day when, where and how the copulation is to come off; to watch this one who is in the way, scheme to get the other out of the way, hatch excuses for getting out of the house, tales about where you have been, and reasons for coming in late is delightful.” (Volume 4, Chapter XXI. *Ibidem*)

ad 2: Hvis forholdet til Major H* blev legitimt, *tror jeg det Umulige blev virkeligt*. Stedet er uklart. I brevet efter samlejet ved maskeraden, skriver Elise *er jeg Deres for evigt*, dvs. hendes kærlighed vil vare evigt, den kan umuligt ophøre, men her siger hun, at *det umulige bliver virkeligt*. I klartekst: Vores kærlighed kan kun fortsætte, hvis den forbliver hemmelig, i modsat fald ophører den.

---

⁶ Hentet fra Wikipedia: *My Secret Life*, by "Walter" [født omkring 1825], is the memoir of a Victorian gentleman's sexual development and experiences. It was first published in a private edition of eleven volumes, which appeared over seven years beginning around 1888. The work itself is enormous, the eleven original volumes amounting to over 4,000 pages. The text is repetitive and highly disorganized but its frank discussion of sexual matters and other hidden aspects of Victorian life make it a rare and valuable social document. It has been described as "one of the strangest and most obsessive books ever written".

Jeg vil ikke afvise Frans Gregersens læsning: ”Hvis Elises kærlighed til majoren blev lovliggjort så ville hun måske [!] kunne elske netop ham – offentligt.” – Det er i så fald en hypotese, som tilsyneladende forkastes i næste sætning, som indledes med *Men*.

ad 3: Her genoptages tanken fra 1. Selv et *Pulterkammer* bliver alene i kraft af den skjulte kærlighed til et *Tempel*, hvad præsten i et nøgternt øjeblik må have opfattet som den rene blasfemi.

Med dette syn på kærligheden må det være rent mundsvejr, når Elise skriver: *Det er ikke Sandselighed, som drager mig til Dem; nej! Reen skal min Kjerlighed være.* På samme måde er jeg tilbøjelig til at betragte Elise florumvundne ord om at skænke Frans et barn: *da gjorde jeg det for at glæde dig her* etc. etc. Det er vel at gøre en dyd ud af en nødvendighed, nu hvor hun er gravid. Hvis ikke Elise og lægen er ophørt med samlivet (en graviditet vil i så fald være afslørende) eller prøver at forebygge et svangerskab med en af de dengang meget usikre metoder, for ikke at sige ubehagelige (fåretarme, salver, udskylning med planteekstrakt etc.) – så har hun et logistisk problem, hvis hun virkelig skal være sikker på, at Frans er far til barnet. Med en læge som mand kan hun næppe have været helt uvidende om, hvor usikkert det måtte være...

Tilbage står spørgsmålet: Hvorfor har Elise disse indbyrdes modstridende opfattelser af begrebet kærlighed?

På grund af den smertelige oplysning - Lægen er ikke far til sit eget barn! - er brevet med dette indhold anbragt først. Læses Elises tre breve, som strækker sig over en årrække, i den korrekte rækkefølge, kan en sandsynlig forklaring på Elises divergerende opfattelser være et forsøg på at påvirke modtageren af brevene.

I første brev, skrevet lige efter maskeraden, prøver Elise at overbevise majoren om, at deres forhold er skæbnebestemt, ikke en engangsaffære, *ikke Sandselighed..nej! reen skal min Kjerlighed være.* Beroligende ord, som kan være nødvendige efter majorens første reaktion: *Gud forlade os Begge!...evig Taushed, og – om det var muligt – evig Forglemmelse.*

I andet brev – flere år senere – har Elise tilsyneladende et noget andet syn på kærligheden (= sex og spænding). Grunden er formodentlig, at majoren efterhånden har ønsket at legitimere forholdet – og Elises advarsel er klar: Sker det, går vores forhold formodentlig i stykker. Brevet slutter med Adelheid-citatet, en opfordring til at fortsætte som hidtil.

I tredje og sidste brev – år senere – har dobbeltlivet slidt på majoren, som tydeligvis er gjort af et andet stof end Elise, jf. hans brødebetyngede febevildelser. Hans følelser af kølnes, og måske vil han ud af forholdet. Udsagnet fra hans *Feberparoxysme: ..og jeg erklærer Dem eengang for alle, Frue L*! nu skal det være forbi imellem os!*, tyder på, at han har gjort sig sådanne overvejelser. For at holde på ham fortæller Elise, at hun under sit hjerte *bærer et lønligt Pant på vor lønlige Kjerlighed...Kjerlighed har kun een Pligt – at gjøre alt for den dyrebare Gjenstand, at hengive den baade Legeme og Sjæl* etc. – Og forholdet fortsætter som hidtil.

Har lægen forstået brevene på denne måde, vil læsningen have bestyrket ham i opfattelsen af, at Elise og Adelheid er to alen af samme stykke: Adelheid var også ferm til at manipulere med sine omgivelser for at få sin vilje (magt via sex).

Og præsten?

Præsten, der er en *ikke ganske uerfaren Cavalier* og som selv er hemmeligt forlovet, går ikke selv af vejen for at optræde som Elise (*Coquette*). Han gengælder hendes håndtryk og kysser hendes hånd *maaske med nogen Varme*. Samtidig forsikrer han os: *at hverken mit Hjerte eller min Sandselighed kom herved i mindste Bevægelse.*

Mon ikke præsten tiltrækkes og frastødes af Elise, fordi hun realiserer den *Sandselighed*, han også har, men ikke tør være ved – og slet ikke vover at realisere? Og det værste: Det volder hende ingen problemer og sker uden anger – *hun..nyder..en altid lige, altid uforstyrret Munterhed*. Læser Elise præstens beretning, er han sikker på, at hun kan læse den *uden at tage en Maske, eller gøre et eneste Fejlsting*. Ligger der bitterhed, forargelse eller misundelse i disse ord? Som præsten siger: *Sandsynlighed er ikke altid Sandhed*. Og den endegyldige sandhed finder læseren næppe.

Jeg har undladt enhver form for biografisk læsning.